

Kohtunik kui juht

Pavel Gontšarov

Head kolleegid, austatud külalised,

Peale Kersti Kerstna-Vaksa ettekannet kohtunikust kui menetlusjuhust, avardan teemat kohtunikust kui asutuse juhust ehk räägin kohtu esimehe igapäevastest probleemidest oma kogemuse pinnal Viru Maakohtu esimehena.

Kuni 2002 aasta kohtureformini tegelesid kohtute esimehed, keda oli võrreldes tänapäevase olukorraga kordades rohkem kõikvõimalike juhtumis- ja haldusküsimustega, mis suuremal määral ei olnud õigusemõistmise korraldamisega otseselt seotud. Tööpõld oli väga lai - alates kohtuasutuse asjaajamise ja vara kasutamise korraldamisest kuni kohtuasutuse eelarve eelnõu ettevalmistamise, eelarvevahendite käsutamise ja kohtuteenistujate ametisse nimetamise ja ametist vabastamiseni. Paljud teist on kuulnud lugu karismaatilisest kohtujuhust, kes ilmus Justiitsminister Märt Raski audientsile koos katusekivide näidistega, et kooskõlastada, milline katus hakkab remonti hädasti vajaval kohtumajal olema. Loomulikult selliste tähtsate ülesannete täitmise kõrval kannatas kohtujuhi peamine funktsioon – õigusemõistmise korrakohase toimimise tagamine kohtus.

Sellest ajast on kohtusüsteem tundmatuseni muutunud. Kohtuhaldus sai õigusemõistmise funktsioonist selgelt eraldatud. Sellega muidugi kaasnevad aga omad eripärased probleemid. Nii kirjutas juba 1988 aastal Ameerika Ühendriikide Föderaalne Kohtukeskuse Erikoolituse osakonna direktor Russell Wheeler oma essees „Judicial Administration: Its Relation to Judicial Independence (Kohtute Haldus: selle seos kohtute iseseisvusega“), tsiteerin: „kui kohtuhaldus äratuntava fenomenina tekkis, võtsid kohtud ja olemasolev administratiivpersonal selle idee vastu pehmelt väljendudes märksa väiksema entusiasmiga kui nende eelkäijad olid üles näidanud kohtute iseseisvuse kontseptsiooni suhtes. Vaenulikkus, mis pole siiani päriselt kadunud, peegeldab hirmu, et administratsioon võib sõltumatuse lämmatada“. Tsitaadi lõpp. Kas tuleb tuttav ette?

Nii on tänapäevakohtutes sisuliselt mitu juhti. Kohtu esimees asutuse juhina, kohtu direktor halduse eest vastutava juhina (kes on Justiitsministeeriumi otsene alluv ja kõik kohtuteenistujad on omakorda direktori otseses alluvuses) ning kohtumajade juhid. Olla kohtunik kui juht selliste juhtide paljususe tingimustes, kui ülejäänud juhid kohtu esimehele kui asutuse juhile otseselt ei allu, on üsna keeruline ülesanne.

Mis on täna kohtu esimehe reaalsed hoovad kohtuasutuse juhtimiseks? Vastavalt Kohtute seadusele esimees esindab ja juhib kohtuasutust oma pädevuse piires. Kohtu esimees vastutab õigusemõistmise korrakohase toimumise eest kohtus. Esimees 1) korraldab õigusemõistmise alast tegevust; 2) kooskõlastab kohtudirektori koostatud kohtu eelarve eelnõu; 3) teostab seaduses ettenähtud järelevalvet; 4) koostab kohtu kohtunike koolituskava eelnõu ja esitab selle kinnitamiseks kohtu kohtunike üldkogule, korraldab ja kontrollib selle täitmist ning

esitab vähemalt kord aastas kohtu üldkogule ülevaate selle täitmisest; 5) täidab muid seadusest ja kohtu kodukorrast tulenevaid ülesandeid. Kohtu esimees teostab järelevalvet õigusemõistmise korra kohase toimimise, kohtunike kohustuste täitmise ning kohtute infosüsteemi andmete korra kohase edastamise üle. Kohtu esimees võib nõuda kohtunikelt seletusi, kontrollida asjaajamist ja koguda muud vajalikku teavet. Kohtumaja juht võib esimese astme kohtu esimehe korraldusel või omal algatusel nõuda seletusi kohtumaja kohtunikelt ning koguda muud vajalikku teavet õigusemõistmise korra kohase toimimise tagamiseks. Lisaks sellele omab kohtu esimees distsiplinaarmenetluse algatamise õigust esimese kohtuastme puhul oma kohtu kohtunike suhtes. Mulle tundub, et tänases kohtusüsteemis korrapärase õigusemõistmise toimimise eest suure vastutuse kõrval, distsiplinaarmenetluse algatamise võim on olnud kahetsusväärset ainult reaalse võim, mis teeb kohtu esimehest kohtu juhi. Iga kohtu esimees pidi ise sisustama eelloetletud Kohtute seaduse §-des 12 ja 45 sätestatu, mis reguleerib maakohtu esimehe tegevust, oma tähendusega.

Võttis märkimisväärset palju aega, et 2006 moodustatud „suur“ Viru Maakohus, mille teeninduse piirid ulatuvad Leningradi oblastist Harjumaani hakkaks realselt tööle ühtse kollektiivina, kus töökoormus oleks kohtunike ja kohtumajade vahel enam-vähem võrdselt jaotatud. Ja see oli saavutatud sugugi mitte distsiplinaarmenetluse algatamise võimu kasutades, vaid üksnes tänu sellele, et kohtunikud on eranditult kõrgelt haritud ja oma enamuses mõistvad, mõistlikud ja abivalmid inimesed. Aga üks erinevate osapooltega läbirääkimine eeldab lihtsalt head suhtlemis- ja veenmisoskust ning analüüsivõimet. Ma tänan siiralt Viru Maakohtu kolleege, et oleme koos üldkogudel ja töönõupidamistel alati suutnud leida kõigile sobivaid lahendusi, et välja tulla kõige keerulisemast olukordadest selle nimel, et õigusemõistmine oleks Virumaal ühtemoodi kättesaadav. Meil on veel palju selle nimel teha, aga paraku ei sõltu kõik, näiteks Viru Maakohtu kohtunikega komplekteerimine, enam meist.

Ilmselt ma ei eksi, kui ütlen, et vahekorrad kohtu esimees –kohtu direktor; kohtu esimees – kohtumajade juhid on kohtuti erinevad ja juhtimisstiilid ning nende ametnike vahel käsuliinid on ka erinevad. Olen varem maininud, et minu meelest pidid kõik kohtute esimehed ise sisustama oma vastutusala tähenduse. Kuna midagi konkreetselt ette kirjutatud ei olnud, pidi iga kohtu esimees ise otsustama milliste vahendite ja abinõudega täidab ta temale seadusega pandud funktsioonid ja kannab vastutuse korra kohase õigusemõistmise toimimise eest kohtus.

Isiklikult tervitasin ja kohtunikuna ning kohtu esimehena ootasin palju 2009 aasta täiskogu poolt heakskiidetud Kohtute seade eelnõust, kuna see oleks loonud palju selgema kohtujuhtimise süsteemi, taganud kohtute sõltumatust täidesaatvast võimust ning minu meelest tervikuna oma uute mehhanismidega oleks suunatud kohtusüsteemi kujundamisele efektiivseks üldsuse teenimise organiks.

Paraku selle seaduse eelnõuga läks nii, et Riigikogu eelmine koosseis ei jõudnud seda ära menetleda. Teame aga, et loodus tühja kohta ei salli. Paljudele vastamata jäänud küsimustele hakkas lahendusteid otsima täidesaatev võim ehk ministeerium, mille haldusalasse me

jätkuvalt kuulume. Ootuspäraselt hakkas ka ministeerium sisustama reaalse tähendusega praegu kehtiva Kohtute seaduse sätteid. Nii, möödunud aastal sisustas Ministeerium reaalse tähendusega Kohtute seaduse § 45 lg 2, mille järgi esimese ja teise astme kohtu esimehe kohustuste täitmise üle teostab järelevalvet justiitsminister. Justiitsminister võib nõuda kohtu esimehelt seletusi õigusemõistmise korrakohase toimimise kohta kohtus.

Möödunud aastal kehtestas Justiitsminister kohtu esimeeste aruandekohustuse Kohtute Haldamise Nõukoja ees õigusemõistmise korraldamisest nende juhitud kohtus. Aruandekohustus on kaks korda aastas. Minu meelest on see loogiline ja õige käik. Mulle, kui juhile, andis see aruandekohustus omakorda moraalselt suuremat tuge aktiivsemalt teostada järelevalvet mõistlike menetlustähtaegade tagamise üle. Ausalt öeldes, pakkus selline aktiivsem huvi tundmine mulle ka ebaseeldivaid üllatusi. Selgus, et mõned kohtunikud määravad istungeid isegi lihtsates ja vahest kiireloomulistes asjades põhjendamatult kaugele, selgitades seda väidetava istungite ajalise järjekorraga. Tihtipeale näidatakse üles oma tööaja planeerimisel aastate jooksul kujunenud paindumatust, soovimata efektiivsemalt korraldada oma tööd nii, et asi oleks läbi vaadatud võimalikult kiiresti ja võimalikult väikeste kuludega.

Distsiplinaarmenetluse alustamisega selliseid probleeme minu meelest ära ei lahenda. Minu poolt välja toodud hinnangud – „paindumatus, soovimatus efektiivsemalt korraldada“ on liigselt subjektiivsed kriteeriumid, et olla heaks argumendiks vaidluseks kohtunikuga distsiplinaarkolleegiumi ees. Toon teile ühe näite. Pooled, kellest üks elab välismaal soovivad abielulahutust. Perekonnaseisumeti kaudu ei saa nad lahutada just põhjusel, et üks elab alaliselt välismaal. Mõlemad pooled taotlevad kohtult asi võimalikult kiiresti läbi vaadata, kuna faktiliselt elavad uute elukaaslastega ja soovivad oma eluga edasi minna. Asi saabub kohtusse 2010 oktoobris. 2011 aprillis hakkavad pooled huvi tundma, millal neid ikkagi lahutatakse. Olen veendunud, et enamus kolleege oleks leidnud oma tihedast töögraafikust lähimal ajal peale sarnase asja saabumist 15 kuni 20 minutit, et selline asi võimalikult kiiresti ära lahendada. Kahjuks ei läinud see nii minu kirjeldatava asja puhul. Asja menetlev kohtunik määras põhiistungi 2011 aasta novembriks. Kui sain asjast teada ning tundsin huvi miks see on nii kaugele määrataud, põhjendas kohtunik seda oma istungite üldise järjekorraga ja töökoormusega. Veensin kohtunikku leida aega asja arutamiseks varasemal tähtajal, mille tulemusena asi arutatakse 2011 juuli esimestel päevadel. Usun, et 2011 juulis saab asi, selle keerukust arvestades, ka lõpplahendi. Kui asi juulis ära lahendatakse saab sellise asja menetlustähtajaks umbes 240 päeva. Võrdluseks - 2010 aastal oli tsiviilkohtumenetluses Viru Maakohtus asja lahendamise keskmiseks menetlusajaks 197 päeva. Ei usu, et sellist kaasust võiksin tuua distsiplinaarkolleegiumi ette, kuigi tahtmine on tegelikult suur.

Õnneks kohtu juhile abistava käe on ulatanud sarnaste probleemide lahendamiseks kohtunikud ise. 2011 aasta täiskogul oleme heaks kiitnud kohtunikule tagaside andmise meetodika ja kriteeriumid. Selle välja töötanud töörühm jõudis seisukohale, et üheks tulemusrikkamaks kohtuniku töö hindamise ja talle tagasiside andmise meetodiks on arenguestlus. Töörühm töötas välja arenguestluse meetodika ja kriteeriumid, mis on

arenguveestluse pidamisel abistavaks materjaliks nii kohtujuhile kui ka kohtunikule. Arenguveestlus on kohtujuhi ja kohtuniku regulaarselt toimuv kahepoolne kohtumine, mille käigus antakse kahepoolset tagasisidet nii kohtuniku tööle kui ka kohtu töökorraldusele (räägitakse tööga seotud eesmärkidest ja nende saavutamisest, probleemidest ning tehakse plaanid järgneva perioodiks. Ja kuigi metoodika punktist 2.2 tulenevalt arenguveestlus ei ole distsiplineeriv või ähvardav abinõu või katse muuta kohtuniku isiksust, loodan ka sellest abi, et kohtus lüheneksid asjade menetlustähtajad ja nii mõnigi kohtunik võiks muuta kui mitte oma isiksust, siis oma töö stiili ja suhtumist oma ametiülesannetesse. Koostöös kohtumajade juhtidega planeerime alustada arenguveestluste läbiviimisega juba lähiajal.

Lõpetuseks sooviksin peatuda veel ühel teemal, mida kohtu juhtimise seisukohalt ei tohiks mainimata jätta. Nimelt juba kolm aastat sõlmivad kohtute juhtkonnad kohtu esimehe ja kohtu direktori isikus ning Justiitsministeerium kantsleri isikus ühiste kavatsuste protokolle, milles seame väga konkreetseid ja arvudes mõõdetavaid eesmärgid kuidas asjade üks või teine kategooria või asjade menetlustähtajad peaksid aasta jooksul vähenema. Ministeerium omalt poolt eraldab nende eesmärkide saavutamiseks sihtotstarbelised personalivahendid. Personalivahendid eraldatakse täiendavalt tehniliste töötajate ametikoha loomisega kaasneva personalikulu kandmiseks ning ametnikele täiendavate tööülesannete täitmise eest lisatasu maksmiseks. Näiteks 2011 aastaks oleme muuhulgas seadnud endale eesmärgiks, et seisuga 01.07.2011.a. pole üldmenetluses kriminaalasjade arv ühe kriminaalasju arutava kohtuniku kohta suurem kui 13 ja seisuga 31.12.2011.a. pole vastav arv suurem kui 9 (va asjad, kus menetlus on peatatud süüdistatava tagaotsitavaks kuulutamise tõttu). Paljudel tekib ootuspärane küsimus, kuidas personalikulu täiendava eraldamisega, mida kohtunike peale kulutada ei või, kuna kohtunikele ei tohi maksta tulemustasu, võime saavutada menetlustähtaegade vähenemist või menetluses olevate asjade arvu vähenemist? Vastus on lihtne, kuid minu meelest ei ole kohtunikuna jaoks piisavalt läbipaistev. Näiteks Viru Maakohus suunab võimalikult palju rutiinset tööd, mida on võimelised tegema konsultandid ja osa kohtuistungisekretäridest just nendele teha – alates lihtsate kohtumääruste projektidest kuni otsuste resolutiivosa projektideni. Selle läbi vabaneb kohtunikel ajaressurs, mida võiks kulutada istungite pidamiseks ja sisuliste otsuste kirjutamiseks. See tähendab, et mitte kohtu esimees kui asutuse juht, vaid kohtu administratsioon – kohtu direktor koos oma aparaadiga sisuliselt korraldavad selliste kokkulepete täitmist ja saavad käega katsutavaid hüvesid selle täitmise eest. Kohtunikele ühiste kavatsuste protokollid mingisuguseid hüvesid ette ei näe, kuid protokollides seatud eesmärgid on täidetavad just kohtunike poolt ning nende täitmiseks eeldatakse kohtunike head tahet ning mõistvat suhtumist. Sellest tulenevalt leian, et ühiste kavatsuste protokollid ei ole kohtunike jaoks läbipaistvad ja nende suhtes ausad.

Siiski tuleb tunnistada, et Viru Maakohus on suutnud nende aastate jooksul endale seatud eesmärgid vastavalt kavatsuste protokollidele alati täita. Lihtsalt leian, et viimased arengud millele me tunnistajaks oleme, suurendavad just haldusosa ja täidesaatva võimu tähtsust kohtu juhtimisel, kohtunike sõnaõigus aga kohtu korralduslikes küsimustes väheneb. Sellised kohtute korralduse ja juhtimismudelid on maailmas laialt levinud, kuid mulle isiklikult on

palju sümpaatsem see mudel, mis oli meie endi poolt täiskogudel läbi vaieldud ja Kohtute seaduse eelnõus fikseeritud. Loodan, et see eelnõu kutsutakse Riigikogus ka ellu.

Tänan.